

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.11.69>

УДК 330.338

Ю. О. Луцик,

*к. е. н., доцент, начальник кафедри економіки та фінансового забезпечення
інституту логістики та підтримки військ (сил),*

Національний університет оборони України

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1486-2336>

ЗАСАДИ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Y. Lutsyk,

PhD in Economics, Associate Professor,

*Chief of the Department of Economics and Financial support Institute of Logistics
and Support of Troops (Forces), National Defense University of Ukraine*

PRINCIPLES OF UPDATE OF THE METHODOLOGY OF RESEARCHING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Зміни у безпековому середовищі вимагають ретельної оцінки економічної ситуації в державі та своєчасного реагування на дестабілізуючі фактори. Одним із показників, який застосовується для оцінювання спроможності економіки України функціонувати в сучасних умовах – є рівень економічної безпеки держави.

В статті обґрунтована важливість здійснення періодичного уточнення критеріїв оцінювання рівня економічної безпеки та рівнів складових економічної безпеки для своєчасної адаптації законодавчо-нормативної бази до зміни безпекового середовища, що дозволить вчасно прореагувати на дестабілізуючі виклики та загрози, підготувати ефективні управлінські рішення, сформувати державну економічну політику.

Наведені пропозиції щодо формування засад оновлення діючих Методичних рекомендацій розрахунку рівня економічної безпеки. Особлива увага приділена питанню критеріям оцінювання стану економічної безпеки та оцінці рівня економічної безпеки.

Changes in the security environment require a thorough assessment of the economic situation in the state and timely response to destabilizing factors. One of the indicators used to assess the ability of the Ukrainian economy to function in modern conditions is the level of economic security of the state.

Analysis of the existing method of calculating the level of economic security, adopted in the regulatory framework of Ukraine, allowed us to conclude that the current Methodology for calculating the level of economic security of the state does not fully correspond to the current state of national economics. Methodology for calculating the level of economic security needs to be clarified and updated in accordance with the requirements of the time.

The article substantiates the importance of periodically clarifying the criteria for assessing the level of economic security and the levels of economic security components for timely adaptation of the legislative and regulatory framework to changes in the security environment, which will allow timely response to destabilizing challenges and threats, prepare effective management decisions, and form state economic policy.

The following are proposals for the formation of the principles for updating the current Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security. The proposed proposals can be considered as the principles for updating

the methodology for studying economic security, which are interdisciplinary in nature and can be taken as a basis for developing sustainability criteria intended for various industries, objects and spheres of social relations.

Particular attention is paid to the issue of criteria for assessing the state of economic security and assessing the level of economic security. The use of unified methodological approaches and criteria for assessing the country's economic security will allow to: periodically compare results over different time periods, spheres and areas of activity; conduct a qualitative analysis of the state of implementation of sectoral measures in the field of ensuring economic security.

Ключові слова: *воєнний стан, економічна безпека, критерії оцінювання стану економічної безпеки, інтегральний індекс, післявоєнне відновлення.*

Keywords: *martial law, economic security, criteria for assessing the state of economic security, integral index, post-war recovery.*

Постановка проблеми. Показником, який застосовується для оцінювання спроможності економіки України функціонувати в сучасних умовах є інтегральний індекс економічної безпеки країни. Аналіз діючого методу розрахунку рівня економічної безпеки, прийнятого у нормативно-правовій базі України дозволив зробити висновок, що Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України не повністю відповідають сучасному стану національної економіки, обумовленому руйнуваннями і втратами внаслідок бойових дій. Для оцінювання рівня економічної безпеки держави використовуються довоєнні усталені вагові коефіцієнти, які через російську агресію потребують уточнення і доопрацювання з метою виявлення прогресу (регресу) у досягненні цільових орієнтирів за складовими економічної безпеки. Особлива увага автора спрямована на формування засад оновлення діючих Методичних рекомендацій розрахунку рівня економічної безпеки та розвитку науково-теоретичного підходу щодо класифікації критеріїв оцінювання стану економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки держави постає як одне із найбільш пріоритетних в науковому і фаховому середовищі, яке досліджують Я. Базилюк, Я. Жаліло [1, 2]. Із чисельних публікацій на увагу заслуговують роботи Л. Зубко, Н. Іванова, В. Мартинюк, О. Семененко, І. Ткача, Ю. Харазішвілі [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. В наведених наукових працях розглянуті питання методології оцінювання економічної безпеки, запропоновані власні підходи до оцінювання економічної безпеки держави, де визначена система показників, інформаційна база для їх розрахунку, методи оцінювання фактичних значень показників для співставлення їх з відповідними пороговими значеннями. Проте в цих роботах недостатньо уваги приділено формуванню критеріїв оцінювання рівня економічної безпеки країни.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою є вироблення пропозиції до формування засад оновлення Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та критеріїв оцінювання рівня економічної безпеки як ефективного механізму попередження і нівелювання загроз для економічної безпеки та формування гнучкої (адаптивної) комплексної державної політики щодо забезпечення економічної стійкості та досягнення належного рівня економічної безпеки держави в умовах невизначеності безпекової ситуації.

Запропонована класифікація може розглядатися як пропозиції до засад оновлення методології дослідження економічної безпеки, яка має міждисциплінарний характер і може бути прийнята за основу під час розроблення критеріїв стійкості, призначених для різних галузей, об'єктів і сфер суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, в Україні для визначення рівня економічної безпеки країни застосовуються “Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України”, затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 (далі – Методичні рекомендації) [10].

Відповідно до Методичних рекомендацій, Міністерство економіки України визначає інтегральний індекс економічної безпеки України в цілому та за окремими сферами діяльності держави. Розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки здійснюється у розрізі субіндексів (складових економічної безпеки) на основі системи з понад 129 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів: виробнича безпека – 16 індикаторів; демографічна безпека – 7 індикаторів; енергетична безпека – 10 індикаторів; зовнішньоекономічна безпека – 11 індикаторів; інвестиційно-інноваційна безпека – 15 індикаторів; макроекономічна безпека – 12 індикаторів; продовольча безпека – 11 індикаторів; соціальна безпека – 15 індикаторів; фінансова безпека – 32 індикатори. Офіційний підхід Міністерства економіки України ґрунтується на коефіцієнтно-вагових оцінках [10], де інтегральний показник визначається за допомогою вагових коефіцієнтів. Так, кожний із видів безпеки має значення вагового коефіцієнта, який використовується для розрахунку субіндексів економічної безпеки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Необхідно звергнути увагу на те, що переважна більшість вагових коефіцієнтів встановлюється експертним методом, що значною мірою має суб'єктивний характер. Розраховані експертним методом вагові коефіцієнти вважаються постійними, що не відповідає дійсності, так як з часом відбуваються суттєві зміни в безпековому середовищі, що не може не впливати на економіку країни та на економічну безпеку, відповідно дане питання потребує систематичного перегляду, оновлення та уточнення.

У розділі IV “Формування множин (переліку) індикаторів” пункті 14 Методичних рекомендацій, зазначено, що перегляд системи індикаторів та їх характеристичних значень має здійснюватися у разі необхідності, але не рідше, ніж один раз на п'ять років “у зв'язку із змінами в національній і світовій економіці” [10].

Зауважимо, що зазначені Методичні рекомендації були прийняті в 2013 році, наступна редакція їх мала бути здійснена в 2018 році, далі – не пізніше

2023 року, принаймні так задекларовано в документі, але не відбулася. Без змін лишилися: перелік складових економічної безпеки, їх репрезентативність рівню економічної безпеки держави, адекватність відображення стану складової безпеки; характеристичні значення індикаторів та їх ознаки стимулятора чи дестимулятора; значення вагових коефіцієнтів для розрахунку субіндексів економічної безпеки та інтегрального показника економічної безпеки.

Доцільно звернути увагу на вербальну оцінку рівня економічної безпеки, яка встановлена в Методичних рекомендаціях у вигляді шкали діапазону з п'яти зон (інтервалів) характеристичних значень для кожного показника (індикатора) економічної безпеки. Дана шкала визначає наступні зони: оптимальна зона – 80 – 100%; задовільна зона – 60 – 79% від оптимального рівня; незадовільна зона – 40 – 59%; небезпечна зона – 20 – 39%; критична зона – 0 – 19% [10].

Аналіз існуючого методу розрахунку рівня економічної безпеки, прийнятого у нормативно-правовій базі України, дозволив зробити висновок, що діюча Методика розрахунку рівня економічної безпеки держави не повністю відповідає сучасному стану національної економіки, обумовленому руйнуваннями і втратами внаслідок бойових дій, не враховує набутий досвід воєнного стану в державі, крім того ґрунтується, в основному, на ліквідації загроз та усуненні негативних наслідків для економічної безпеки. Тому вказана Методика розрахунку рівня економічної безпеки потребує уточнення і оновлення відповідно до вимог часу.

Автор вважає, що *Методологічні підходи і загальні критерії* оцінювання рівня економічної безпеки мають бути єдиними, однак із чітко встановленою періодичністю уточнюватися. Застосування єдиних методологічних підходів і критеріїв оцінювання економічної безпеки країни дозволить не лише періодично здійснювати порівняння результатів за різними часовими проміжками, сферами і напрямками діяльності, а й проводити якісний аналіз стану реалізації секторальних заходів у сфері забезпечення економічної безпеки з метою обґрунтованого визначення пріоритетів, перспектив і внесення (за

потреби) уточнень до державної політики за відповідними напрямками діяльності.

Очевидним є те, що кожна складова економічної безпеки, її індикатори, вагові коефіцієнти мають свій вплив на інтегральний індекс. Відповідно, на думку автора, системне дослідження рівня економічної безпеки країни має включати встановлення меж “безпечного існування” і “розвитку”. Важливим питанням є визначення порогових значень і “цільових орієнтирів розвитку” для кожного індикатора, що дає змогу шляхом порівняння поточних значень індикаторів з їх пороговими значеннями та цільовими орієнтирами виявити потенційні “зони небезпеки” та динаміку з наближення до них або віддалення.

Крім того, “визначення порогових значень досить тісно пов’язане з поняттям динамічної стійкості економічної системи та окремих її складових, або з механізмом гомеостазу. Таким чином, визначення інтегральних індексів економічної системи та їх порівняння з інтегральними пороговими значеннями переводить поняття “розвиток” у поняття “безпека”. Таким чином, виокремлюються два підходи: визначення найважливіших загроз та способів протидії їм; дослідження закономірностей безпечного розвитку економічної системи, що не породжує внутрішніх загроз і постійно адаптується до зовнішнього середовища та його викликів. Загрози в останньому випадку розглядаються не як екзогенний чинник, а як ендегенний, що може продукуватися або не продукуватися самою системою” [11].

Виходячи із наведеного вище аналізу діючих Методичних рекомендацій, запропоновані автором даної статті напрями їх удосконалення можуть бути узагальнені у вигляді наступної структури апарату оцінювання стану економічної безпеки країни, яка наведена на рис. 1.

Сукупність критеріїв пропонується розподілити на дві умовні групи: *базові (загальні) та специфічні (деталізовані)*.

Базові (загальні) критерії економічної безпеки – можуть бути використані для характеристики галузей, підсистем, організацій, комплексів, процесів у сфері забезпечення економічної безпеки країни, а також для системи

забезпечення національної безпеки в цілому. При чому, до базових критеріїв відносимо загально-прийняті стандарти оцінювання економічної безпеки країни.

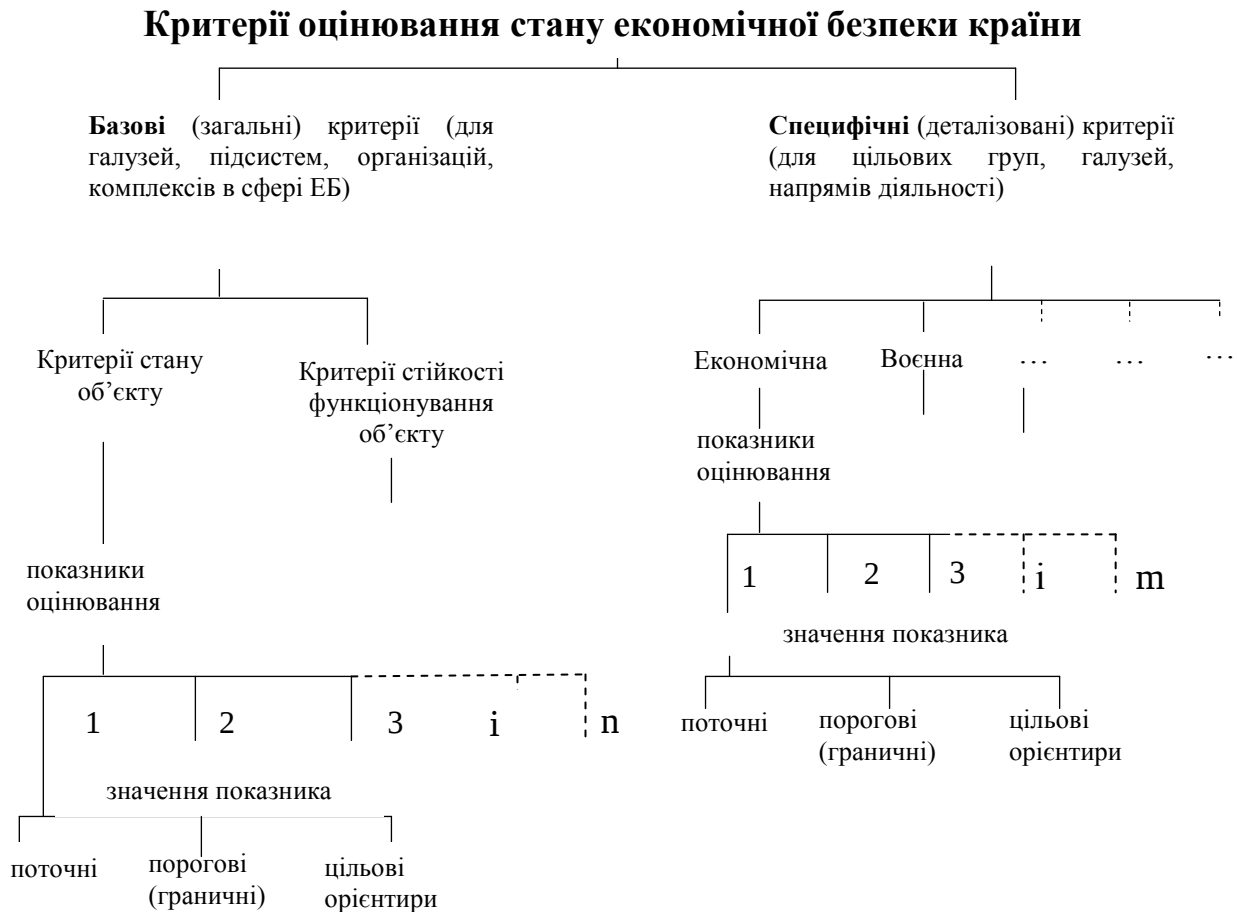

Рис. 1. Структура апарату оцінювання стану економічної безпеки країни

Джерело: сформовано автором

Базові критерії економічної безпеки країни рекомендовано розподіляти на дві групи: критерії стану об'єкта та критерії стійкості функціонування об'єкта. Наведена узагальнена класифікація базових критеріїв економічної безпеки країни: залежно від типу об'єктів у розрізі основних складових держави та суспільства, а також їх стану та можливості функціонування.

Запропонована класифікація може розглядатися як засади методології визначення базових критеріїв, які мають міждисциплінарний характер і можуть бути прийняті за основу під час розроблення критеріїв стійкості, призначених для різних галузей, об'єктів і сфер суспільних відносин.

Специфічні (деталізовані) критерії можуть бути використані для поглибленого дослідження економічної безпеки різних цільових груп (громад, організації, населення) *і галузей* національного господарства до певних ризиків та загроз, деструктивних впливів. Тим самим, вони характеризують специфіку країни та особливості її економічного розвитку, враховуючи можливості обраної *групи або галузі* реагувати на відповідні ризики та загрози, що характеризує їх специфічну стійкість.

З урахуванням базових критеріїв можуть бути розроблені відповідні *показники* і визначені *рівні економічної* стійкості у межах зазначених вище базових критеріїв. Зазвичай показники мають оцінювати поточний стан економічної безпеки і відображати особливості сфери, об'єкта або процесів, щодо яких вони будуть застосовуватися. Для їх розроблення рекомендовано застосовувати метод декомпозиції системи забезпечення економічної безпеки (стійкості) та її об'єктів.

Для визначення динаміки зміни рівня економічної безпеки країни мають бути визначені:

- поточні значення рівня економічної безпеки;
- порогові значення (граничні межі безпеки) рівня економічної безпеки;
- цільові орієнтири рівня економічної безпеки.

Варіант можливого відображення динаміки зміни рівня економічної безпеки країни наведений на рис. 2.

Відхилення від граничних (порогових) значень буде свідчити про порушення нормального перебігу контрольованого процесу, виникнення або посилення негативних тенденцій безпеки (стійкості).

Наближення до цільових орієнтирів буде свідчити про стабільний економічний розвиток країни та досягнення бажаного рівня конкурентоздатності, для України – досягнення рівня відповідності стандартам ЄС та готовність економіки до вступу в ЄС. Саме цільові орієнтири та еталонні показники допоможуть сформувати конкурентоспроможну економіку гармонізовану з країнами-членами ЄС.

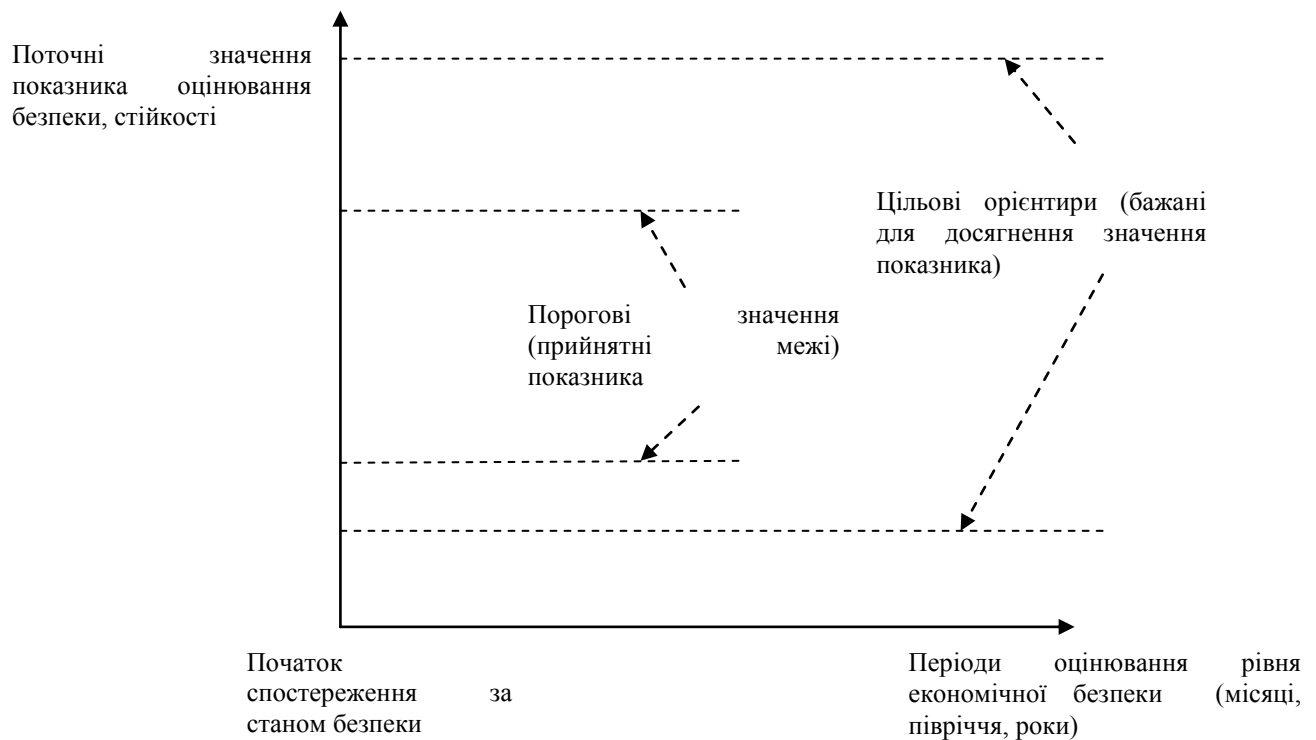

Рис. 2. Відображення динаміки зміни рівня економічної безпеки країни

Джерело: сформовано автором

В якості висновку, доцільно зазначити, що принциповою особливістю сьогодення є безперервні зміни безпекової ситуації в світі і навколо України, внаслідок чого результати оцінювання рівня економічної безпеки, порогові значення та цільові орієнтири системи індикаторів та їх характеристичних значень мають періодично переглядатися й уточнюватися з урахуванням змін в національній і світовій економіці.

Саме цільові орієнтири та еталонні показники допомагають вчасно прореагувати на ризики та загрози для економіки України та економічної безпеки, підготувати ефективні управлінські рішення, сформувати конкурентоспроможну економіку відповідно до цільових орієнтирів гармонізованих з країнами-членами ЄС.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз проведеного дослідження Методичних рекомендацій

щодо розрахунку рівня економічної безпеки України дозволяє зробити висновок про те, що регламентований підхід був виправданий за умови стабільного політичного, військового, дипломатичного, економічного стану держави.

Діюча система забезпечення і розрахунку рівня економічної безпеки держави не повністю відповідає стану національної економіки, обумовленому руйнуваннями і втратами внаслідок бойових дій, не враховує набутий досвід воєнного стану в державі, ґрунтується, в основному, на ліквідації загроз та усуненні (виправленні) негативних наслідків для економічної безпеки і потребує удосконалення.

У перспективі подальших досліджень, науковий пошук повинен бути зосереджений на удосконаленні діючих Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Система забезпечення економічної безпеки повинна включати дієвий механізм оцінювання рівня економічної безпеки з метою своєчасної реакції на сучасні ризики та загрози для економічної безпеки.

Удосконалення підходів до оцінювання економічної безпеки України повинно відбуватися у відповідності до потреб повоєнного відновлення економіки та у відповідності до задекларованих цільових орієнтирів гармонізованих з країнами-партнерами ЄС.

Література

1. Експертно-аналітична доповідь : Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану / Жаліло Я. А. та ін. Київ : НІСД, 2023. 60 с.

2. Експертно-аналітична доповідь : Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану / Жаліло Я. А. та ін. Київ : НІСД, 2022. 14 с.

3. Зубко Т. Л. Методи оцінювання економічної безпеки країни. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2022. № 2 (125). С. 18-23.

4. Іванова Н. С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки : монографія. Кривий Ріг : ФОП Чернявський Д. О., 2018. 381 с.

5. Мартинюк В. П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25(1). С. 179-187.

6. Семененко О. М. Методичний підхід щодо оцінювання рівня воєнно-економічної безпеки держави на основі оцінок рівнів забезпеченості ресурсами. *Системи озброєння і військова техніка*. 2013. № 4(36). С. 156-162.

7. Ткач І. М. Концептуальні засади воєнно-економічної безпеки держави : монографія. Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2018. 312 с.

8. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія. Київ, 2019. 304 с.

9. Харазішвілі Ю. М. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі. аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. С. 117.

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>. (дата звернення 30.05.2025).

11. Давиденко С. В., Єгорова О. О., Приходько В. П. Економіка та економічна безпека держави. *Теорія і практика*. Ужгород, 2017. 383 с.

References

1. Zhalilo, Ya.A. (2023), *Ekspertno-analitychna dopovid' : Aktual'ni vyklyky ta zahrozy ekonomichnij bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Expert and analytical report: Current challenges and threats to the economic security of Ukraine under martial law], NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Zhalilo, Ya.A. (2022), *Ekspertno-analitychna dopovid' : Aktual'ni vyklyky ta zahrozy ekonomichnij bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Expert and analytical report: Current challenges and threats to the economic security of Ukraine under martial law], NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Zubko, T.L. (2022), "Methods of assessing the economic security of the country", *State and regions. Ser. Economy and Entrepreneurship*, vol. 2 (125), pp. 18-23.
4. Ivanova, N.S. (2018), "Forecasting the economic security of regions to ensure the security of the national economy": monographiya, [Forecasting the economic security of regions to ensure the security of the national economy], FOP Chernyavsky D.O., Kryvyi Rih, Ukraine.
5. Martyniuk, V.P. (2013), "Assessment of the state of the national economy based on the integral indicator of the economic security of the state", *Economics. Management. Entrepreneurship*, vol. 25(1), pp. 179-187.
6. Semenenko, O.M. (2013), "Methodological approach to assessing the level of military-economic security of the state based on assessments of resource security levels", *Weapons systems and military equipment*, vol. 4(36), pp. 156-162.
7. Tkach, I.M. (2018), *Kontseptual'ni zasady voyenno-ekonomichnoyi bezpeky derzhavy'*: monohrafiya, [Conceptual principles of military-economic security of the state], NUOU im. I. Chernyakhovs'koho, Kyiv, Ukraine.
8. Kharazishvili, Yu.M. (2019), *Systemna bezpeka staloho rozvytku: instrumentariy otsinky, rezervy ta stratehichni stsenariyi realizatsiyi* : monohrafiya, [Systemic security of sustainable development: assessment tools, reserves and strategic implementation scenarios], Kyiv, Ukraine.
9. Kharazishvili, YU.M. (2014), *Prohnozuvannya indykatoriv, porohovykh znachen' ta rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny u seredn'ostrokoviy perspektyvi* [Forecasting indicators, threshold values and the level of economic security of Ukraine in the medium term], NISD, Kyiv, Ukraine.
10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>. (Accessed 30.05.2025).
11. Davydenko, S.V. Yehorova, O.O. and Prykhod'ko, V.P. (2017), *Ekonomika ta ekonomichna bezpeka derzhavy. Teoriya i praktyka* [Economy and economic security of the state. Theory and practice], Uzhhorod, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2025 р.